

Д. М. Савчук,
аспірант кафедри менеджменту та публічного управління,
Тернопільський національний економічний університет

МЕХАНІЗМ АКТИВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ГРОМАДИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

D. Savchuk,
Postgraduate, Department of Management and Public Administration of Ternopil National University of Economics

MECHANISM OF ACTIVATION OF THE ECONOMIC POTENTIAL OF THE COMMUNITY AS AN INSTRUMENT FOR SOLVING PROBLEMS OF SOCIAL DEVELOPMENT

У статті автори на підставі аналізу актуального стану існуючих в економічній науці точок зору розкрито сутність механізмів активізації економічного потенціалу громади. Окрім цього, ним проаналізовано становище сучасного стану процесу децентралізації в Україні, пояснено вплив усіх існуючих інструментів для вирішення проблем соціального розвитку громади. Автором визначено, які саме механізми дозволяють економічно підвищити потенціал громади.

In this article, the author, based on the analysis of the current state of the existing points in the economic science, discloses the essence of the mechanisms of activating the economic potential of the community. In addition, he analyzed the state of the current state of the process of decentralization in Ukraine, explained the impact of all existing instruments for solving community development social problems. The author determines which mechanisms can economically enhance the community's potential.

*Ключові слова: громада, децентралізація, розвиток, економічний потенціал, інвестиції, співробітництво.
Key words: community, decentralization, development, economic potential, investment, cooperation.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Зміни у місцевому самоврядуванні, що сьогодні відбуваються у зв'язку із адміністративно-територіальною реформою, дали поштовх територіальним громадам суттєво підвищити власний економічний потенціал та забезпечити сталий соціальний розвиток громади. Тому така проблематика, а саме: визначення за допомогою яких механізмів об'єднаним територіальним громадам можливо забезпечити підвищення економічного потенціалу є на сьогоднішній день досить актуальною.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Удосконаленням механізмів управління економічним і соціальним розвитком громад, аналіз основних тенденцій здійснювали у свої працях багато науковців: Ю.І. Ганущак, В.С. Куйбіда, В. Бабаєв, М. Баймуратов, П. Біленчук, Р. Брусак, В. Воронкова, А. Гошко, Г. Дробенко, В. Кампо та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті — здійснити аналіз основних механізмів активізації економічного потенціалу громади як інструменту вирішення проблем соціального розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Об'єднані громади з більшою кількістю жителів мають більший фінансовий потенціал, ніж ті, чисельність населення яких є менше 5-ти тисяч осіб. Закономірність

між фінансовою спроможністю та чисельністю населення громади пояснюється тим, що у великих громадах більш вигідно розвивати малий та середній бізнес. Там є достатній трудовий ресурс, більш ємний місцевий ринок збуту товарів і послуг та кращі перспективи для сталого розвитку громади. Крім того, великі громади мають більший потенціал та можливості для належного утримання об'єктів інфраструктури, функціонування закладів та установ комунальної власності, а органи місцевого самоврядування можуть забезпечити надання якісних публічних та комунальних послуг. Винятком можуть бути окремі невеликі громади, на територіях яких функціонують суб'єкти підприємництва зі значною фіскальною спроможністю.

Можна навести оцінку фінансової спроможності 366-ти ОТГ проведеної на підставі результатів моніторингу виконання місцевих бюджетів за I півріччя 2017 року та за чотирма основними показниками, які відображають:

- 1) власні доходи на 1-го мешканця;
- 1) рівень дотаційності бюджетів (питома вага базової/реверсної дотації у доходах);
- 2) питому вагу видатків на утримання апарату управління у власних ресурсах ОТГ (без трансфертів з державного бюджету);
- 3) капітальні видатки на 1-го мешканця (без субвенцій з державного бюджету).

На підставі зазначених показників сформовано загальний рейтинг ОТГ (табл. 1).

Таблиця 1. 10-ка лідерів ОТГ за результатами фінансового моніторингу

Назва ОТГ	Область	Місяця у часткових рейтингах				Загальний рейтинг
		Власні доходи на 1-го мешканця	Рівень дотаційності бюджетів (питома вага базової/реверсної дотації у доходах)	Капітальні видатки на 1-го мешканця (без субвенцій з державного бюджету)	Питома вага видатків на утримання апарату управління у власних ресурсах ОТГ (без трансфертів з державного бюджету)	
1. Слобожанська	Дніпропетровська	1	8	5	2	1
2. Богданівська	Дніпропетровська	4	4	3	25	2
3. Шахівська	Донецька	2	30	4	11	3
4. Вербківська	Дніпропетровська	3	2	9	38	4
5. Шишацька	Полтавська	12	27	2	16	5
6. Ушомирська	Житомирська	7	41	8	7	6
7. Розсошанська	Хмельницька	13	32	6	17	7
8. Глобинська	Полтавська	10	17	21	43	8
9. Новоолександрівська	Дніпропетровська	11	49	38	6	9
10. Тячівська	Закарпатська	34	49	12	14	10

Цей рейтинг створений для того, щоб кожна громада мала можливість проаналізувати на предмет ефективності мобілізації власних ресурсів, раціональності використання бюджетних коштів та прийняття якісних управлінських рішень.

Із цього можна проаналізувати, що формування спроможних ОТГ має відбуватися з урахуванням таких критеріїв:

- 1) чисельність громади не повинна бути меншою, ніж 5-7 тис осіб;
- 2) питома вага базової дотації — не більше 30% від суми власних доходів;
- 3) витрати на утримання управлінського апарату — не більше 20% від обсягу власного ресурсу громади (без трансфертів).

Особливу увагу для активізації економічного потенціалу громади слід приділяти при формуванні показників державного бюджету на плановий рік, в тому числі в частині міжбюджетних відносин і визначення особливостей складання розрахунків до проектів місцевих бюджетів та підготовці проекту Закону України "Про Державний бюджет України".

Основні напрямки роботи з формування показників державного бюджету в частині місцевих бюджетів та міжбюджетних відносин в цей період полягають в наступному:

- 1) підготовка та доведення до місцевих органів влади особливостей складання проектів місцевих бюджетів на 2018 рік і розподілу між місцевими бюджетами міжбюджетних трансфертів, що надаватимуться з державного бюджету;
- 2) здійснення горизонтального вирівнювання податко-спроможності місцевих бюджетів та визначення обсягів базової/реверсної дотації для місцевих бюджетів, які мають взаємовідносини з державним бюджетом;
- 3) проведення наради з представниками обласних, Київської міської державних адміністрацій з обговорення питань особливостей формування проектів місцевих бюджетів на 2018 рік;
- 4) проведення консультацій із всеукраїнськими асоціаціями органів місцевого самоврядування щодо проекту закону про бюджет на 2018 рік [1].

Саме грамотне дотримання усіх цих напрямків дає можливість активізувати економічний потенціал громади.

Щодо іноземних інвестицій, то вони є невід'ємною частиною розвитку національної економіки України, сприяючи її входженню у глобальне бізнес-середовище та підвищуючи інвестиційну привабливість. Ефективність іноземного інвестування значною мірою залежить від правильного вибору пріоритетних напрямків реалізації інвестиційних проектів. Однак, перш ніж фор-

мувати пріоритети іноземного інвестування, необхідно визначитися з основними проблемами та недоліками цього процесу [2].

Існує принциповий погляд, що іноземні інвестиції вигідні не тільки інвесторів, а й економіці країни, яка приймає капітал. Використання іноземних капіталовкладень дає змогу: оживити економіку, одержати доступ до передових технологій і методів керування, протидіяти збільшенню зовнішнього боргу держави, надаючи кошти для його погашення, стимулювати розвиток власних продуктивних сил суспільства, сприяти ефективному виробництву і розвитку економіки, її інтеграції у світову економічну систему внаслідок виробничої та науково-технічної кооперації [3].

До непрямого переваг іноземних інвестицій належать: залучення нових технологій, устаткування і "ноу-хау"; можливість підготувати кадри фахівців, керівників і підприємців, які володіють сучасними технологіями керування й організації виробництва; активізація експортного потенціалу країни-донора; розвиток ресурсів регіонів.

Ця ж ідеологія є основою більшості законодавчих і нормативних актів, які належать до регулювання іноземних інвестицій в Україну. Згідно з нормативними актами, залучення іноземних інвестицій в українську економіку сприятиме розв'язанню таких проблем соціально-економічного розвитку: освоєння незатребуваного науково-технічного потенціалу України, особливо на конверсійних підприємствах військово-промислового комплексу; просування українських товарів і технологій на зовнішній ринок; сприяння в розширенні й диверсифікованості експортного потенціалу та розвитку імпорто-заміщувальних виробництв в окремих галузях; створення нових робочих місць і освоєння передових форм організації виробництва; сприяння розвитку виробничої інфраструктури [4].

Дослідження проблем іноземного інвестування в Україні, які проводилися науковцями, аналітиками та експертами, показали, що найбільш негативно на процес іноземного інвестування в Україні впливають несприятливий інвестиційний клімат та недосконалість законодавства. Серед інших недоліків системи залучення іноземних інвестицій можна виділити обмеженість (інколи недоступність) та суперечливість інформації про об'єкти інвестицій і процес їх оформлення, відсутність системного підходу до залучення іноземних інвестицій на рівні області, міст та районів, неврегульованість інтересів інвесторів та національної економіки тощо.

Значна увага питанню наявних проблем залучення іноземних інвестицій приділяється і у нормативно-правових актах щодо розвитку інвестиційної діяльності України, що є позитивним фактом внаслідок, по-перше, виз-

нання на державному рівні існування цих проблем, по-друге, закріплення на законодавчому рівні необхідності їх вирішення. При цьому проблеми здійснення іноземного інвестування у них виділено практично ті ж самі, що й експертами: невизначеність інституційно-правового механізму залучення недержавних інвестицій, зокрема, розвитку державно-приватного партнерства; низькі темпи та недостатня державна підтримка впровадження високих технологій та інновацій; несприятливий інвестиційний клімат в Україні, у тому числі, внаслідок світової фінансово-економічної кризи, яка призвела до максимальної недоступності міжнародних фінансових ресурсів; недосконале законодавче забезпечення з питань захисту прав власності, адміністрування податків, виділення земельних ділянок, здійснення підприємницької діяльності у цілому; недостатній рівень державної підтримки інвестиційної діяльності та розвитку системи підготовки інвестиційних програм і проектів для залучення державних інвестицій та ін.

Одним із найосновніших механізмів активізації економічного потенціалу громади як інструменту вирішення проблем соціального розвитку є Державний фонд регіонального розвитку (ДФРР).

Створення ДФРР дозволяє започаткувати в Україні фінансування проектів регіонального розвитку на конкурсній основі та відповідно до регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації. Державний фонд регіонального розвитку визначено статтею 24-1 Бюджетного кодексу України. Кошти державного фонду регіонального розвитку спрямовуються на виконання інвестиційних програм і проектів регіонального розвитку (у тому числі проектів співробітництва та добровільного об'єднання територіальних громад), що мають на меті розвиток регіонів, створення інфраструктури індустріальних та інноваційних парків і відповідають пріоритетам, визначеним у Державній стратегії регіонального розвитку та відповідних стратегіях розвитку регіонів [5].

У 2017 році фінансувалися проекти за рахунок коштів Державного фонду регіонального розвитку на загальну суму 2,6 млрд грн. Наразі загалом у рамках ДФРР маємо 767 проектів на майже 3,4 млрд грн. З них вже до кінця 2017 року 531 об'єкт завершений і зданий. Є чітке бачення, скільки і які проекти будуть реалізовані у місцевих громадах. Це конкретна перспективна інфраструктурна карта регіонів. У регіонах за рахунок такого інструменту децентралізації як ДФРР з'являться або будуть модернізовані 294 освітніх об'єкти, 148 заклади медицини та соціального захисту, будуть реалізовані 77 проектів щодо реконструкції дорожньо-транспортної інфраструктури. Крім того, будуть реалізовані 84 спортивних проекти, це більше ніж 10% від всього обсягу фінансування ДФРР. Вперше маємо такий показник розбудови спортивної інфраструктури. Це чергова хвиля якісних змін у житті громад та українців, які матеріалізуються у вигляді реальних об'єктів завдяки децентралізації [6].

Щоб комплексно розвиватися, об'єднана громада має якнайшвидше підготувати власну стратегію. Ця стратегія у найкращому варіанті повинна забезпечувати як економічний розвиток, так і соціальний добробут громади. Сьогодні Україна починає робити прямі кроки до удосконалення сфери медичного обслуговування. Мета цих змін — створити нову систему, у центрі уваги якої буде громадянин, його життя та здоров'я. Основою є забезпечити однаковий доступ до медичних послуг кожному українцеві, гарантувати якісні медичні послуги, щоб пацієнти отримували належне лікування та профілактику, щоб уникати хвороб у майбутньому.

Рис. 1. Зміни передбачені медичною реформою

Медична реформа передбачає серію кроків до 2020 року (рис. 1), але усі ці зміни громади можуть розпочати та розвинути набагато раніше.

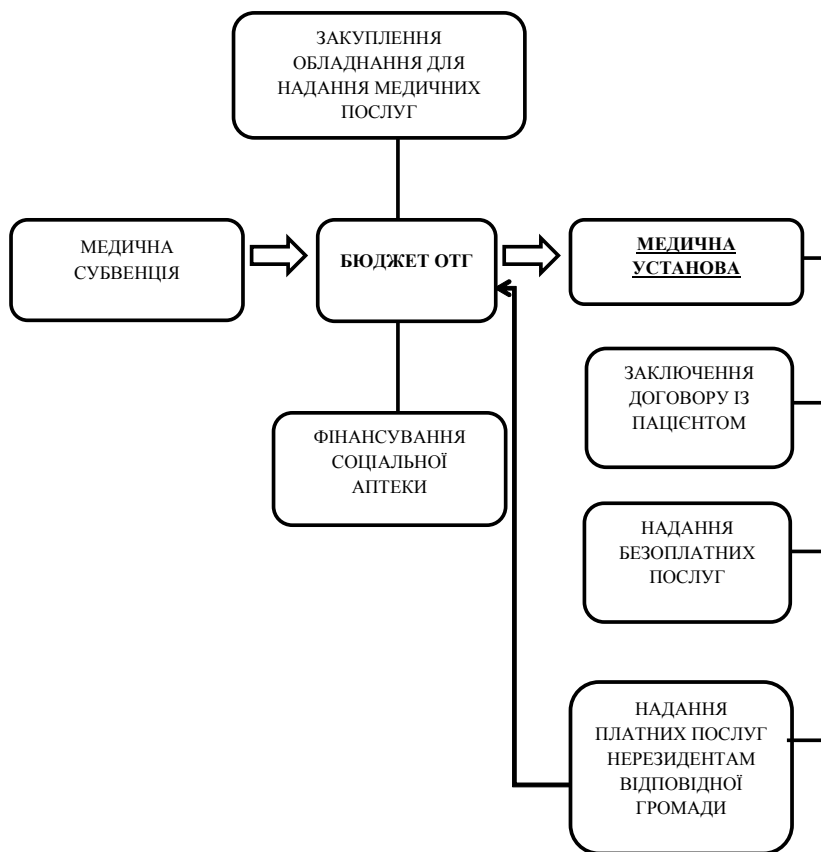
Ми пропонуємо розробити механізм, за допомогою якого жителі об'єднаної громади отримували б медичні послуги, а розраховувалась за них громада. Для цього громаді потрібно розробити персоніфікований облік кожного жителя громади і надати можливість заключати із лікарями угоду та отримувати безоплатно ліки із соціальної аптеки, яка фінансуватиметься також бюджетом громади. Кошти тоді б більш ефективно використовувались, оскільки медична субвенція йшла б конкретно на надання послуг жителям громади, а не перекидалась на районний бюджет (який ще функціонує). Крім цього, пропонуємо розробити преїскурант цін у медичній установі для надання послуг для жителів інших населених пунктів (рис. 2).

Тому ми вважаємо, що цей механізм дасть можливість позитивно впливати на економіку громади та вирішуватиметься проблема соціального розвитку за рахунок надходжень від надання платних послуг нерезидентам відповідної громади.

Також одним із методів вирішення проблем соціального розвитку громади є міжрегіональне співробітництво. Задля набуття міжрегіональним співробітництвом повноцінної функціональності має відбутися перехід від торговельної до проектної моделі взаємовідносин регіонів. Ідеться про підготовку та реалізацію на міжрегіональному рівні проектів і програм, що забезпечують спільну участь в освоєнні (використанні) ресурсних потенціалів регіонів та досягнення на цій основі синергетичного ефекту.

Міжрегіональне співробітництво посідає основне інтегруюче місце у системі нової регіональної політики, поєднуючи між собою її основні складники (рис. 3).

Тому ми вважаємо, що завдяки синергетичному ефекту міжрегіонального співробітництва, громади ще в більшій мірі можуть розвинути свій потенціал.

Рис. 2. Схема надання медичних послуг за рахунок бюджету об'єднаної територіальної громади

До пріоритетних напрямів міжрегіонального співробітництва в Україні слід віднести: 1) освоєння природних (у т. ч. природно-кліматичних) ресурсів, 2) генерацію та транспортування енергії, 3) розбудову шляхів сполучення державного та міжнародного значення, 4) формування інфраструктури специфічних ринків (насамперед ринку аграрної продукції), 5) розв'язання екологічних і соціальних проблем, 6) створення спільного туристичного продукту, 7) науково-технічне співробітництво та трансфер технологій, 8) формування спільної інноваційної інфраструктури тощо.

Ми вважаємо, що наразі досить актуальним у міжрегіональному співробітстві між територіальними громадами є співпраця щодо сортування та переробки твер-

дих побутових відходів (ТПВ). Мова йде про будівництво на засадах співфінансування із залученням інвесторів сучасних заводів із переробки ТПВ. Як зазначає статистика: щороку в Україні утворюється понад 13 млн тонн ТПВ. Більше 95% цих відходів спрямовується на полігони та звалища. Більше 15% об'єктів захоронення відходів перевантажені та не відповідають санітарним нормам, а можливості розширення наявних полігонів суттєво обмежені. За різними даними, рівень переробки ТПВ в Україні коливається від 3 до 8%, тоді як для країн Європейського Союзу він складає до 60% ТПВ [10]. При цьому більше 90% ТПВ спрямовується на полігони та несанкціоновані звалища. Згідно з офіційними розрахунками, 10 000 га землі зайнято близько 6 700 полігонами

Рис. 3. Стратегічний вимір міжрегіонального співробітництва в Україні

та звалищами, хоча неофіційні показники можуть бути навіть ще вищими. Проте, за оцінками Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, існує потреба щонайменше у 626 нових полігонах твердих відходів [7].

Тому мінімізація впливу відходів на навколишнє середовище є найважливішим принципом побудови сталої системи поводження з ТПВ і завдяки спільним зусиллям громади можуть підвищити інвестиційний клімат. За рахунок такої співпраці громади на спільному виробництві мають можливість наповнити свої бюджети за рахунок інших громад, які мають на меті утилізувати ТПВ із своїх територій. Ми вважаємо, що міжрегіональне співробітництво із таким механізмом дозволить збільшити економічний потенціал громади та допоможе у соціальному розвитку.

Крім цього, механізмом активізації економічного потенціалу громад є створення невеликих підприємств, які є соціально відповідальними. Такі підприємства, де соціально відповідальні власники, де працює більше 100 людей, сплачуються податки, — це основа об'єднаних територіальних громад. Це основа і запорука успіху українського села. Сьогодні у деяких областях діють програми підтримки сільського господарства — відшкодування за посіви гречки, льону, приріст поголів'я корів. І це є позитивним фактором для розвитку економіки відповідного регіону.

Громади мають навчитися використовувати можливості, які надає децентралізація. Шляхом написання проекту реалізовується конкретна ціль. Ми вважаємо, що проект обов'язково має вписуватися до стратегічного плану, адже саме він визначає, чого ви хочете досягти для вашої громади. Важливо розуміти, до якого донора звертатися: стратегія проекту повинна бути логічним продовженням місії діяльності організації-донора.

Крім цього, громадам слід звертати особливу увагу на розвиток сільськогосподарських кооперативів. Сільське господарство є однією з найважливіших галузей виробництва в Україні, а село і сільська громада — важливими чинниками розвитку сучасного суспільства. Проте сьогодні агропромисловий комплекс України переживає період глибокої кризи, зумовленої як факторами загальноекономічного характеру, так і неефективною аграрною політикою [8]. Ну і саме питання землі сьогодні залишається відкритим, громади вимагають надати можливість їм розвиватися щодо повноважень у сфері земельних відносин. Ми вважаємо, що якщо реформа місцевого самоврядування спрямована на створення спроможних, самодостатніх громад, то досягнути цього без наявності в громад такого важливого ресурсу як земля буде складно. Концепція реформи визначає одним із її завдань надання громадам права розпоряджатися земельними ресурсами в межах своєї території і це треба виконати.

Сьогодні в Україні громади здійснюють свої повноваження тільки у межах населених пунктів та не можуть вирішувати питання у сфері земельних відносин за їх межами. Такий стан справ обмежує можливості органів місцевого самоврядування здійснювати управління, спричинює неефективне використання земельних ресурсів за межами населених пунктів, ускладнює розвиток громад та зменшує їх матеріальну основу і це негативно складається для соціального розвитку.

На разі відповідно до статті 122 Земельного кодексу України повноваження щодо передачі у власність або користування земельних ділянок за межами та в межах населеного пункту розподілені таким чином: 1) сільські, селищні, міські ради передають земельні ділянки у власність або у користування із земель комунальної власності відповідних територіальних громад для всіх потреб; 2) Верховна Рада Автономної Республіки Крим, обласні, районні ради — з відповідних земель спільної власності територіальних громад для всіх потреб; 3) районні державні адміністрації на їхній території передають земельні

ділянки із земель державної власності, у власність або у користування у межах сіл, селищ, міст районного значення для всіх потреб та за межами населених пунктів для ведення водного господарства, будівництва об'єктів, пов'язаних з обслуговуванням жителів територіальної громади району (шкіл, закладів культури, лікарень, підприємств торгівлі тощо), з урахуванням вимог частини сьомої цієї статті, індивідуального дачного будівництва; 4) Центральний орган виконавчої влади з питань земельних ресурсів у галузі земельних відносин та його територіальні органи передають земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної власності, крім випадків, визначених частиною восьмою цієї статті, у власність або у користування для всіх потреб; 5) обласні державні адміністрації на їхній території передають земельні ділянки із земель державної власності, крім випадків, визначених частинами третьою, четвертою і восьмою цієї статті, у власність або у користування в межах міст обласного значення та за межами населених пунктів, а також земельні ділянки, що не входять до складу певного району, або у випадках, коли районна державна адміністрація не утворена, для всіх потреб [9].

У разі прийняття закону "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо управління земельними ресурсами в межах території об'єднаних територіальних громад" дозволить розширити повноваження органів місцевого самоврядування у галузі земельних відносин, надасть сільським, селищним та міським радам об'єднаних територіальних громад повноваження з управління землями в межах території відповідних територіальних громад.

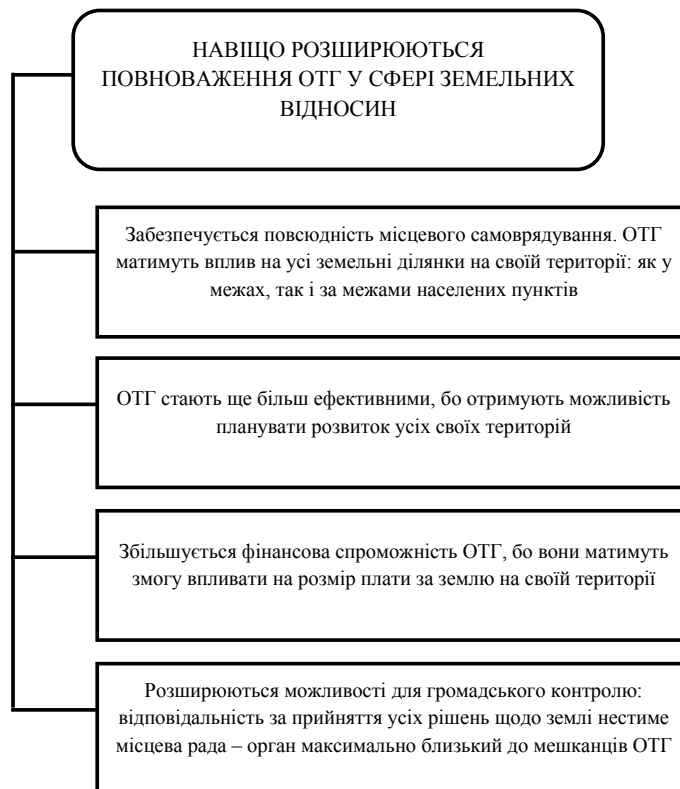
За даними групи фінансового моніторингу Центрального офісу реформ при Мінрегіоні, плата за землю займає майже 15% у структурі надходжень до загального фонду місцевих бюджетів, а в надходженнях місцевих податків і зборів — понад 50%. Експерти зазначають, що прийняття законопроекту надасть змогу об'єднаним територіальним громадам значно розширити базу оподаткування за рахунок плати за земельні ділянки та потенційно збільшити надходження до бюджету. Також положення цього законопроекту позитивно вплинуть на продовження процесу об'єднання територіальних громад і реалізацію одного з базових принципів місцевого самоврядування — принципу повсюдності місцевого самоврядування [10]. Ми вважаємо, що під час втілення принципу повсюдності місцевого самоврядування слід було б повніше врахувати наявні реалії. Йдеться про існування зон відчуження та безумовного (обов'язкового) відселення (території, що найбільше постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи), в яких постійне перебування населення заборонене і навіть тимчасовий доступ на територію зон суворо контролюється. На цих територіях, отже, не повинно існувати і територіальних громад, які здійснюють місцеве самоврядування. Ми вважаємо, виправданим і навіть необхідним було б встановлення винятку із принципу повсюдності місцевого самоврядування для цих територій.

Схематично можемо відобразити для чого розширюються повноваження об'єднаних територіальних громад у сфері земельних відносин (рис. 4).

Тому ми вважаємо, що розширення повноважень у сфері земельних відносин є одним із механізмів активізації економічного потенціалу громади, оскільки збільшить фінансова спроможність об'єднаних територіальних громад через їхню змогу впливати на розмір плати за землю на своїй території.

ВИСНОВКИ

Отже, ми визначили, що до механізмів активізації економічного потенціалу громади як інструменту вирішення проблем соціального розвитку можна віднести: необхідність формування спроможних об'єднаних територіальних громад, створення сприятливого інвестиційного клімату, розроблення громадами якісних про-

Рис. 4. Розширення повноважень ОТГ у сфері земельних відносин

ектів для фінансування, вироблення механізму надання безоплатних медичних послуг, удосконалення міжрегіонального співробітництва громад та розширення повноважень громад щодо земель за межами населених пунктів.

Література:

1. Формування місцевих бюджетів на 2018 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://decentralization.gov.ua/news/item/id/6540>
2. Герзанич В.М. Основні недоліки та проблеми залучення іноземних інвестицій в Україні. — Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет // Ефективна економіка. — № 4. — 2014. — С. 24.
3. Мальська М.П., Худо В.В., Цибух В.І. Основи туристичного бізнесу: навчальний посібник. — К.: Центр навчальної літератури, 2004. — С. 170.
4. Програма розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні // Офіційний вісник України. — 2011. — № 28. — С. 2.
5. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово — комунального господарства України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.minregion.gov.ua/press/news/767-investproektiv-finansuvatimutsya-dfrr-u-2017-rotsi-zubko/>
6. Жаліло Я.А. Міжрегіональне співробітництво у системі нової регіональної політики України. — К.: ІСД, 2011. — С. 7.
7. Стан сфери поводження з побутовими відходами в Україні за 2013 рік, Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, 24 березня 2014 року.
8. Бушанська В.А. Кооперативи-основа доброботу сільських громад [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://gurt.org.ua/interviews/16074/>
9. Органи місцевого самоврядування хочуть розпоряджатися землями за межами населених пунктів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://khersonska.land.gov.ua/органи-місцевого-самоврядування-хоч/>
10. Питання землі залишається відкритим. Децентралізація надає можливості [Електронний ресурс]. — ежим доступу: <http://decentralization.gov.ua/news/7455>

Referenses:

1. Decentralization (2018), "Formation of local budgets for 2018", available at: <http://decentralization.gov.ua/news/item/id/6540> (Accessed 20 Jan 2018).
  2. Herzanych, V.M. (2014), "The main shortcomings and problems of attracting foreign investments in Ukraine", *Efektivna ekonomika*, vol. 4, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2929> (Accessed 20 Jan 2018).
  3. Mal's'ka, M.P. Khudo, V.V. and Tsybukh, B.I. (2004), *Osnovy turystychnoho biznesu [Basics of tourism business]*, Tsentri navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.
  4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2011), "Program of development of investment and innovation activity in Ukraine", *Ofitsijnyj visnyk Ukrainy*, vol. 28, p. 2.
  5. Ministry of Regional Development (2017), "767 investment projects will be funded by the DFRR in 2017", available at: <http://www.minregion.gov.ua/press/news/767-investproektiv-finansuvatimutsya-dfrr-u-2017-rotsi-zubko/> (Accessed 20 Jan 2018).
  6. Zhalilo, Ya.A. (2011), *Mizhrehional'ne spivrobitnytstvo u systemi novoї rehional'noi polityky Ukrainy [Interregional cooperation in the system of the new regional policy of Ukraine]*, NISD, Kyiv, Ukraine.
  7. Ministry of Regional Development (2014), *Stan sfery povodzhennia z pobutovymy vidkhodamy v Ukraini za 2013 rik [The state of the sphere of domestic waste management in Ukraine for 2013]*, Ministry of Regional Development, Kyiv, Ukraine.
  8. Bushans'ka, V.A. (2012), "Cooperatives — the basis of the work of rural communities", available at: <http://gurt.org.ua/interviews/16074/> (Accessed 20 Jan 2018).
  9. Department of the StateGeoCadastre in the Kherson region, "Local governments want to dispose of lands outside of settlements", available at: <http://khersonska.land.gov.ua/orhany-mistsevoho-samovriaduvannia-khoch/> (Accessed 20 Jan 2018).
  10. Decentralization (2017), "The question of land remains open: communities are demanding that the Parliament give them the opportunity to develop", available at: <http://decentralization.gov.ua/news/7455> (Accessed 20 Jan 2018).
- Стаття надійшла до редакції 22.01.2018 р.*